

Mediatie is meer dan ooit nodig.

(*Werken aan perspectief in tijden van Onbehagen*, 24 nov 2023, 't Spant)

Em. prof. dr. P.Verhaeghe

Voorbije jaren is er steeds meer nood aan mediatie of bemiddeling, zoals het in Vlaanderen heet.

- Dat getuigt van een gunstige evolutie.
- Merkwaardig genoeg is dit tezelfdertijd een illustratie van wat er tegenwoordig fout loopt.

Hoe kunnen we deze vreemde combinatie begrijpen?

Het verschil tussen de twee blijkt uit hun ontstaansgeschiedenis:

- Voor de gunstige evolutie hebben we 500 jaar nodig gehad.
- Wat er recent fout loopt, is inderdaad recent en gaat zo'n 40 jaar terug.

Ik bespreek ze netjes na elkaar, en koppel ze in mijn besluit.

Van patriarchaal naar horizontaal gegronde autoriteit

De eerste evolutie is een historische transitie van formaat en heeft alles te maken met *autoriteit*. Willen we deze transitie begrijpen, dan moeten we eerst stilstaan bij de functie van autoriteit en bij het onderscheid met *macht*.

Functie van autoriteit

- het regelen van de verhoudingen tussen mensen op grond van een vrijwillige onderwerping en een interne dwang

= verhoudingen tussen ouders/kinderen, leerkrachten/leerlingen, tussen collega's, tussen werkgevers/werknemers, tussen overheid en burgers

- Als er géén autoriteit heerst, dan moeten die verhoudingen geregeld worden op grond van *macht*, dat wil zeggen: op grond van gedwongen onderwerping en externe dwang

Structureel onderscheid macht versus autoriteit?

Macht bevat slechts twee spelers:

- Iemand heeft macht over iemand anders omdat hij sterker is,
- en dus kan hij iemand anders dwingen om te gehoorzamen.

Macht berust op een verplichte onderwerping en op een externe dwang. Dit is de wet van de sterkste, we spreken over een machtshebber.

Autoriteit berust op een drieledige structuur,

- waarbij iemand gezag uitoefent over iemand anders,

- omdat beiden **geloven** in en zich onderwerpen aan een derde gegeven, een grond voor of bron van autoriteit die buiten hen twee ligt.

Het geloof in deze grond of bron verklaart de vrijwillige onderwerping aan de daarbij aansluitende normen en waarden – denk aan mensen die dezelfde godsdienst delen.

Verhouding macht versus autoriteit

Het verschil tussen autoriteit en macht is cruciaal, en heeft alles te maken met dat derde punt, de grond of bron voor autoriteit. Merk op: er zijn géén intrinsieke redenen waarom een bron dé bron voor autoriteit zou moeten zijn; de bron functioneert op grond van het geloof erin. Een ‘natuurlijke’ autoriteit bestaat niet (dat is macht of charisma).

Het verschil tussen macht en autoriteit betekent overigens niet dat ze elkaar volledig uitsluiten. Autoriteit moet afdwingbaar zijn, vandaar dat sommige mensen, uit hoofde van hun functie, macht mogen uitoefenen. Dit zijn *gezagsdragers*, hun functie blijkt uit uiterlijke kentekenen: uniform of toga, in combinatie met een zekere theatraliteit.

In dat geval spreken we over gewettigde macht, denk aan rechters en politie. In limietsituaties krijgen zij de toestemming om geweld te gebruiken. Wanneer zij te dikwijls moeten overgaan tot geweld, wijst dat op een mislukking van autoriteit. Normaal: *vrijwillige* onderwerping.

Belangrijke conclusie: autoriteit staat of valt met de algemene aanvaarding van de grond of de bron van autoriteit.

In het Westen eeuwenlang dezelfde traditionele bron: de combinatie kerk en staat, ‘le droit divin’. Concreet: het patriarchaat, in alle denkbare vormen, met een top-down organisatie. Papa weet het beter, papa beslist.

De historische transitie handelt over het patriarchaat, als bron voor autoriteit.

- gaat van start tijdens de Verlichting, bij een kleine groep intellectuelen
- wordt een bredere, sociale beweging, met impact op de politieke denken
- de omslag gebeurt midden vorige eeuw: in het Westen verdwijnt het vader-weet-het-beter model
- we maken de overstap naar een horizontale organisatie, met nieuwe vormen van leiderschap

= ethische vooruitgang van formaat, meer gelijkwaardigheid:

- autoriteit ligt niet langer bij de patriarch, wel bij de groep en hun vertegenwoordigers
- dit vraagt een andere organisatiestructuur, niet langer de piramide, wel horizontaal.

Gevolg: overleg wordt noodzakelijk; eindeloos polderen blijkt inderdaad eindeloos, bemiddeling tussen gelijkwaardige mensen, onder deskundige begeleiding, is de nieuwe aanpak.

Dit is in een notendop de gunstige evolutie waar we zo'n vijf eeuwen voor nodig gehad hebben. De voorbije veertig jaar zijn minder positief, voornamelijk omdat onze maatschappij geëvolueerd is in een richting waar niemand gelukkig van wordt.

Uitgangsstelling: identiteit en maatschappij veranderen gelijktijdig

Cfr de voorbije veertig jaar: vanaf 1980 komt er een nieuw groot verhaal, het neoliberalisme, op grond waarvan er een nieuwe identiteit en een nieuwe samenleving ontstaan is, waar we nu de eindfase van meemaken.

Twee centrale stellingen: maakbaarheid en competitiviteit

- maakbaar: is correct, onze identiteit is een sociaalpsychologische constructie bovenop een evolutionair-biologische ondergrond; dit is bovendien een mooi idee, het laat ons toe afstand te nemen van predestinatie en sociale klasse.

Helaas is de invulling in een foute richting gelopen: als de mens maakbaar is, dan moet iedereen het maken, met als criterium professioneel-financieel succes, met schuldingductie tot gevolg (als je het niet gemaakt hebt, is het je eigen schuld).

- competitief: ook juist, is typisch voor sociale zoogdieren, is nog leuk ook, cfr spel en sport; als sociaal zoogdier zijn we niet alleen maar competitief, maar ook en zelfs vooral sociaal, we hebben de groep nodig.

Ook hier is het fout gelopen: de mens zou alleen maar competitief zijn, altijd gericht op het eigen voordeel, 'looking for number one'.

Resultaat:

- op vlak van samenleving: een liberaal-vermarkte maatschappij
- op vlak van identiteit: homo economicus

Welke concrete veranderingen zijn het gevolg?

Op vlak van samenleving in onze uitwisselingen en verbondenheid met anderen

Uitwisselingen tussen mensen

Economie toch? De uitwisseling van goederen en diensten.

Natuurlijk, maar onderliggend is er een veel belangrijkere uitwisseling: erkenning, het gezien worden, graag gezien worden en daardoor bestaansrecht verwerven. Een kind dat niet gezien wordt, komt niet tot ontwikkeling.

Welke uitwisselingen zetten vandaag de dag de toon? De perfecte illustratie vinden we in elke maffiafilm: een vroegere compagnon wordt uit de weg geruimd, en vlak voor

het dodelijke schot krijgt hij nog het volgende te horen: 'It is not personal, it is strictly business.'

= uitwisselingen worden gereduceerd tot rationele transacties gericht op winstmaximalisatie; eventuele belemmeringen worden uit de weg geruimd, ook als dat mensen zijn.

Mens = grondstof, *human resources*, moet net zoals elke grondstof zo goedkoop mogelijk gehouden worden.

Leidraad in het bedrijfsleven: 'Up or out', wat ondertussen voor de volledige samenleving geldt. Gevolg: uitsluitingsmaatschappij, waarin de allerbelangrijkste uitwisseling, erkenning krijgen, gezien worden, steeds minder gebeurt.

Heel belangrijk: erkenning is wederzijds, als ik gezien word, zie ik ook de ander, en daardoor bestaan we, op basis van verbondenheid.

De groep die zich niet gezien voelt, is blijven groeien en laat steeds meer van zich horen.

Verbondenheid met anderen?

Elke mens koestert twee verlangens: autonoom willen zijn (zie het competitieve) en verbonden willen zijn (zie het sociale).

Elke samenleving moet het spanningsveld tussen die twee verlangens vormgeven. Maatschappijen zijn ondermeer verschillend omdat ze dat op verschillende manieren regelen, met hetzij teveel verbondenheid, hetzij teveel autonomie.

Hoe zit dat vandaag? We zijn ze alle twee kwijt.

Verbondenheid: alles wordt competitief georganiseerd, collega's zijn ook concurrenten dus 'concullega's', met als gevolg voornamelijk *wantrouwen*, het verdwijnen van verbondenheid en uiteindelijk een nieuwe versie van eenzaamheid.

Nieuw? We beschikken over een 'netwerk' van mensen die ons professioneel van pas zouden kunnen komen, maar we voelen ons alleen en dat maakt ons letterlijk ziek (wij behoren tot de sociale diersoorten).

Autonomie: we zijn moreel vrijer dan vroeger, op vlak van religie en seksualiteit, omdat die zaken er niet meer toe doen. Tezelfdertijd is er een hyperbolische toename van regelgevingen, omdat niemand de ander vertrouwt, dus moet alles in regeltjes gegoten worden. Regelneverij valt niet meer te overzien.

Dit zijn maatschappelijke gevolgen van een neoliberale samenleving op onze uitwisselingen en op het spanningsveld verbondenheid/autonomie. **Welke gevolgen zijn er op vlak van identiteit?** Concreet: in onze relatie met autoriteit, in onze sociale verhoudingen en in onze houding tot ons lichaam en onszelf?

De basis van onze identiteit ligt in ons lijf. *De verhouding met ons lichaam* starten we elke ochtend opnieuw op, op dezelfde plaats, in de badkamer voor de spiegel. Merk op: dit is een *evaluerende blik*, wat we zien kan meevallen of kan tegenvallen.

Zie ik mijzelf in de spiegel? Niet echt, nee, we bekijken onszelf door de blik van de ander, we willen zo goed mogelijk beantwoorden aan het maatschappelijk ideaal. Voor alle duidelijkheid: dat is van alle tijden, maar vandaag is dat een exponentieel uitvergroete evaluatie, met op de achtergrond de overtuiging van maakbaarheid.

Ons lijf moet perfect zijn, met als gevolg eetstoornissen op steeds jongere leeftijd, verplichte fitness om de juiste vormen te kunnen tonen, en plastische chirurgie als radicale aanpak. Nooit is het perfect genoeg.

Bij uitbreiding geldt hetzelfde voor de verhouding met onszelf, ons zelfbeeld. Ook daar zijn we onszelf voortdurend aan het evalueren, met als criteria de verwachtingen van de anderen, van de maatschappij. De hedendaagse opdracht luidt: ontdek je talenten, ga voor de top! De klassieke vraag: wie ben ik? hebben we vervangen door: wie of wat ik kan worden, welke afstand moet ik nog afleggen? Gevolg: een niet-aflatende concurrentie met onszelf (wat je nooit kan winnen).

Dus: hard studeren, hard werken, en veel geld verdienen.

Cfr koffie volstaat niet langer, het werden energiedrankjes (red bull), vandaag cocaïne en ritalin, om de prestaties te verhogen.

Op de achtergrond is er de 'fear of falling', de angst om te mislukken.

Die angst is groot, omdat het idee van maakbaarheid ook betekent dat wie mislukt, dat aan zichzelf te danken heeft.

Wie wèl slaagt, slaagt nooit genoeg. Ook hier blijft 'groei' een verplichting. Hoe méér je wordt, hebt, doet en verbruikt, des te succesvoller zou je zijn. Hoe hoger je op de ladder staat, des te harder je moet werken. Het resultaat is een oververmoeide mens, boven op een immense hoop spullen, zich afvragend waar hij mee bezig is.

Vervolgens de gevolgen voor *onze sociale verhoudingen*:

We hebben **erkenning** nodig, we zoeken bevestiging en daarom tonen we onszelf altijd en overal, in de hoop 'duimpjes' en hartjes te krijgen van anderen. Helaas is de ander in de eerste plaats een concurrent, van wie we willen winnen. Concurrentie/competitie begint al op basisschool met de citotoets als eerste SWOT-analyse. Het onderwijs heeft niet langer de bedoeling kritische burgers te vormen, het is een selectiesysteem voor de arbeidsvloer.

Concurrentie zonder solidariteit leidt tot polarisatie, hebzucht en afgunst, wantrouwen en ten slotte tot sociale angst

In de VS is sociale angst volgens de *Harvard Review of Psychiatry* (2000) de derde meest frequente psychiatrische stoornis, na depressie en alcoholverslaving.

Polarisatie: kloof tussen rijk en arm wordt groter en groter, met tal van polarisaties tot gevolg, tussen verschillende groepen en groepjes terwijl de basispolarisatie (rijk versus arm) te weinig aandacht krijgt en er zelfs door verborgen wordt.

Afgunst is het motief bij het televisieformat *The Sky is the Limit: rijk en succesvol in Nederland*

Wantrouwen is dan weer het thema van *Wie is de Mol?*

Hebzucht wordt voorgesteld als een deugd, denk aan het *Greed is good* uit de film *Wall Street*.

Een succesvolle verhouding tot de medemens komt stilaan in de buurt van narcisme en psychopathie: het rücksichtslos gaan voor het eigen voordeel, waarbij men zichzelf voortdurend de hemel in prijst.

Opvallend is de toename van *narcistische theatraliteit* ('Kijk naar mij, kijk naar mij!'), *opportunisme en openlijk bedrog*. Een van de belangrijkste bedreigingen voor onze democratie is dat leugens van leidinggevende figuren nauwelijks reactie uitlokken, laat staan afgestraft worden. Het feit dat publieke figuren daarmee weggelaten en er zelfs bewondering voor krijgen, is een symptoom van deze maatschappij – denk aan Trump.

Vandaar de gevolgen *op onze verhouding tot autoriteit*:

- Politici & overheid hebben hun gezag verspeeld – er is nog nauwelijks vertrouwen in de 'vertegenwoordigers van het volk'. De kloof tussen burger en overheid is nog nooit zo groot geweest, en met reden: de overheid heeft de voorbije decennia uitsluitend oog gehad voor de spelers van de vrijemarkt, niet voor de besognes van de burgers.

Cfr toeslagenaffaire, gaswinning in Groningen versus 37,5 miljard euro jaarlijkse subsidie aan de fossiele industrie

- Geen vertrouwen meer in religie: katholieke kerk en seksueel misbruik
- Geen vertrouwen meer in wetenschap: sjoemelende hoogleraren, bedrog in de farmaceutische industrie

Gevolg:

- Winst voor complottheorieën en extreme politieke partijen
- Gevaarlijke invulling van het begrip vrijheid: 'mijn' vrijheid betekent dat ik niet gehinderd mag worden om dingen te doen die ik wil doen, eigen ik eerst. Even nadenken: ik ben vrij en kan dus mijn ding doen; jij bent vrij, jij mag ook je eigen zin doen. Maar wat als we botsen, en mijn vrijheid ingaat tegen die van jou? Wie krijgt er dan gelijk? De sterkste. Dit betekent een terugval op **macht**.

Botsing tussen de historische evolutie en de recente veranderingen.

Traditionele patriarchale autoriteit hebben we gelukkig achter ons gelaten, de voorbije vijfhonderd jaar is de gelijkwaardigheid alleen maar toegenomen.

De gemeenschappelijke grond voor een nieuwe autoriteit zou de groep moeten zijn – denk aan een parlementaire democratie – met nieuwe vormen van leiderschap, gebaseerd op een nieuw groot verhaal.

De voorbije veertig jaar zijn een dip in het licht van de veel grotere evolutie, maar het is een gevaarlijke dip, omdat de veralgemeende concurrentie en de afbraak van solidariteit onvermijdelijk geleid heeft tot een terugval naar macht, met als gevolg dat veel mensen zelfs dromen van een dictatoriale leider.

Oplossingen?

Herstel van vertrouwen is prioritair en vraagt tijd, er zijn geen trips and tricks. Van primair belang:

- op maatschappelijk-politieke schaal hebben we nood aan een andere organisatie van overheid en regering; participatie moet opnieuw een democratie worden, in een hedendaagse versie (zie <https://participatievedemocratie.be/>)
- op menselijke schaal, bij uitwisselingen:
 - * het geven van erkenning aan alle deelnemende partijen (iemand erkenning geven betekent niet dat je iemand gelijk geeft)
 - * rekening houden met het spanningsveld tussen autonomie en verbondenheid
 - * duidelijk maken dat het probleem niet bij de ander ligt, wel bij ons

Dat laatste (een gemeenschappelijk probleem) is ontzettend belangrijk, eens we beseffen dat het over ONS probleem gaat, stijgt de bereidheid om samen naar een oplossing te zoeken.

De olifant in de kamer is natuurlijk de klimaatverandering, die zal ons verplichten om samen tot oplossingen te komen – Nederland heeft op dat vlak een traditie (waterbeheersing) die ouder is dan de staat Nederland. Het hoopvolle is dat jongeren en jongvolwassenen dit zeer goed beseffen, waardoor hun verbondenheid hand over hand toeneemt.

Zowel bij de noodzakelijke politieke veranderingen als bij de uitwisseling tussen mensen is mediatie simpelweg noodzakelijk, belangrijk en simpelweg onmisbaar.

Em. prof. dr. P.Verhaeghe

Meer informatie?

<https://boekenblog.paulverhaeghe.com/boeken/>
<https://boekenblog.paulverhaeghe.com/lezingen-essays/>